

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ МІСТА В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Статтю присвячено дослідженню проблем й перспектив діяльності металургійних підприємств м. Донецька в умовах світової фінансової й економічної кризи. З позиції системного підходу узагальнено основні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища, які мають вплив на процес розробки заходів щодо забезпечення економічної безпеки функціонування металургійних підприємств.

The article is devoted to research of problems and prospects of activity of metallurgical enterprises of Donetsk in the conditions of world financial and economic crisis. From position of the system approach the basic factors of external and internal environment are generalized, which have an influence on the process of development of measures on providing of economic security of functioning of metallurgical enterprises.

Постановка проблеми. Складно переоцінити значення підприємств чорної металургії для економіки м. Донецька й внесок підприємств міста в підсумки роботи металургійного комплексу області й України в цілому. У структурі реалізованої промислової продукції м. Донецька по основних видах економічної діяльності металургія й обробка металів займають значне місце: в 2000 р. – 23,8 %, в 2003 р. – 34,3 %, 2004 р. – 40,7 %, 2005 р. – 35,3 % і в 2006 р. – 22 % [1, с. 150 – 151]. На металургійних підприємствах м. Донецька впроваджені системи управління якістю, що забезпечує відповідність металопродукції вимогам міжнародних стандартів (ASTM, AISI, DIN, BS та ін.), а окремі види продукції мають міжнародну сертифікацію. Металопродукція є основним експортним товаром м. Донецька й Донецької області: із загального обсягу реалізованої продукції до 50 % відправляється на експорт. Провідними експортерами є ВАТ «Донецький металургійний завод» (ним експортується понад 50 % продукції), ЗАТ «ММЗ «ІСТІЛ (Україна)» (понад 80 %). Труднощі з виходом підприємств на світовий ринок металу, навіть в умовах відповідності металопродукції міжнародним стандартам, пов'язані зі значним скороченням попиту на неї внаслідок світової фінансової й економічної кризи. Крім того, міські підприємства галузі постійно визнають недолік оборотних коштів, необхідних для розрахунків з постачальниками сировини й матеріалів, устаткування, різних енергетичних ресурсів і оплати послуг. Висока матеріало- і енергоємність металопродукції при високих цінах постачальників і низькій платоспроможності споживачів на внутрішньому ринку змушують металургійні підприємства використовувати в процесі виробничо-господарської діяльності бартерні умови розрахунків, а як джерело фінансових ресурсів – кредиторську заборгованість. Тобто в умовах світової фінансової й економічної кризи виникає нагальна потреба в проробці питань забезпечення економічної безпеки функціонування металургійних підприємств, особливо тих, що є містоутворюючими й від ефективності діяльності яких залежить економічний стан міста, регіону.

Аналіз результатів досліджень з проблеми. Фундаментальну роль в теоретичному і емпіричному дослідженні проблематики функціонування крупних промислових, зокрема металургійних, підприємств, відіграють праці впливових фігур зарубіжної і вітчизняної науки. Так, теоретико-методичні й практичні аспекти функціонування і розвитку української та світової металургійної промисловості, підприємств і об'єднань галузі в макро- та мікроекономічному розрізі досліджені в працях О. Амоши, С. Аптекаря, Т. Беня, Б. Данілішина, В. Краснової, В. Лісіна, В. Точиліна, Л. Шевельова та ін. [2 – 7]. У роботах цих авторів в різних аспектах розглядаються особливості сучасного стану, тенденції, проблеми і перспективи розвитку металургійної промисловості, проаналізовані стратегічні пріоритети, переваги і недоліки державної політики в цій сфері, обґрунтовано проблеми і визначено перспективи розвитку галузі та металургійних підприємств і об'єднань. В той же час комплексному і системному розгляду теоретико-методологічних і практичних аспектів стратегічного управління металургійними підприємствами, обґрунтуванню напрямів підвищення ефективності їх діяльності та забезпечення за рахунок цього зростання вартості підприємств в умовах ринкової економіки не приділялося належної уваги, за роки незалежності України монографічні, дослідження по даній проблематиці практично відсутні. Крім того, світова економічна і фінансова криза посилила негативний вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, загострила всі вищезазначені проблеми функціонування ГМК і підприємств галузі, що обумовлює необхідність поширення досліджень, пов'язаних із визначенням засад й шляхів нівелювання та подолання негативних економічних і соціальних наслідків кризи в металургії та розробкою відповідних антикризових заходів.

Метою статті є аналіз особливостей і проблем функціонування металургійних підприємств промислового міста в умовах світової фінансової й економічної кризи, оцінка можливостей забезпечення економічної безпеки цього процесу, а також визначення перспектив стабілізації діяльності й розвитку металургійних підприємств і галузі в цілому.

Виклад основного матеріалу. Через свої технологічні особливості металургія відноситься до енергоємних виробництв. Так, в 2007 р. металургійними підприємствами Донецької області для різних

цілей було спожито 18,8 млн т казаново-пічного палива в умовному численні (52% загальних витрат цього ресурсу в промисловості), 8,3 млрд кВт·год. електроенергії (46%), а також 6,7 млн Гкал теплоенергії (43%). Металургійні підприємства м. Донецька й області є також основними споживачами природного газу (44% промислового споживання), топкового мазуту (72%) і коксу (близько 100%) [8, с. 5], що в кризових умовах господарювання, подорожчання всіх зазначених сировинних ресурсів та падіння платоспроможності металургійних підприємств внаслідок скорочення обсягів виробництва й реалізації продукції призведе до стагнації підприємств галузі. Світова фінансова криза, обмеження доступу до банківських кредитних ресурсів, зниження на світовому ринку попиту і цін на український сировинний експорт призвели до зниження виробництва в металургійній галузі. Так, обсяги виробництва металургії м. Донецька за підсумками 2008 р. знизилися на 9,7%. Як результат, зменшення споживання металургійними підприємствами коксу та електроенергії вплинуло на різке зниження виробництва і реалізацію коксівного та енергетичного вугілля. У зв'язку зі світовою кризою, падінням попиту на металопродукцію і, як наслідок, зниженням цін на метал, темп зростання (зниження) в металургії склав в 2008 р. 90,3% в порівнянні з 2007 р. і завадив підприємствам галузі виконати заплановану програму. Внаслідок падіння світового попиту на металопродукцію металовиробники змушені зменшувати експортні ціни на свою продукцію. Тенденція падіння цін на зовнішніх ринках спричинила падіння цін і на внутрішньому ринку. В цілому по галузі за 2008 р. реалізовано продукції на суму 7,8 млрд грн. Виробництво сталі в місті зменшилось на 7,2%, чавуну – на 19,7%, готового прокату – на 18,7% [9, с. 9].

Тобто в даний час назріла необхідність галузевого опрацювання питань забезпечення економічної безпеки функціонування в кризових умовах на основі ретельного аналізу металургійного комплексу України з метою виділення сильних сторін і можливостей вітчизняних металургів, щоб примножити і з максимальною ефективністю використовувати їх, а також чіткого представлення загроз і слабких сторін для побудови підприємствами ГМК захисної стратегії або розробки ними заходів, що дозволяють нівелювати або ліквідувати вплив негативних чинників. Аналіз стану потенціалу розвитку металургійної промисловості, зокрема, її сильних і слабких сторін, потенційних можливостей і загроз, доцільно здійснювати за допомогою методу SWOT-аналізу, застосування якого в процесі планування розвитку підприємств галузі дозволяє охопити чотири основні сфери: макроекономічні умови; стан розвитку приватного сектора; особливості конкурентного середовища; організаційні аспекти функціонування.

Аналіз практики господарювання металургійних підприємств м. Донецька та України в цілому, оцінка впливу на цей процес наслідків світової економічної і фінансової кризи, дослідження наукових праць і публікацій, присвячених зазначеній проблематиці [2 – 7], дозволили визначити слабкі й сильні сторони, чинники-можливості й погрози економічної безпеки функціонування господарюючих суб'єктів галузі (табл. 1). Отже, основними проблемами забезпечення економічної безпеки функціонування й розвитку міських металургійних підприємств, що загострилися в результаті негативного впливу наслідків світової фінансової й економічної кризи, є низька ефективність виробництва, обумовлена дефіцитом кваліфікованих кадрів робітників, здатних забезпечити ефективне використання новітніх технологій і устаткування, неефективним використанням робочої сили на підприємствах, а також застосуванням застарілих неефективних технологій (зокрема, мартенівські печі, розливання у виливниці) і потужностей; слабе позиціонування в ланцюжку створення вартості внаслідок виробництва підприємствами міста й області значної частки продукції з низькою доданою вартістю; високе зношування основних фондів, наднормативні строки експлуатації доменних і мартенівських печей, прокатних станів; недолік власних коштів для модернізації виробництва, заміни фізично зношених й морально застарілих машин і устаткування з метою підвищення технічного стану галузі до світового рівня; висока енерго- і матеріалоемність продукції, обумовлена низьким технічним станом устаткування й високим рівнем цін на сировину, матеріали й енергоносії; низька фінансова забезпеченість підприємств галузі при недостатній платоспроможності споживачів на внутрішньому ринку; недолік національних споживачів готової металургійної продукції високого переділу (споживачі продукції високого переділу в Україні займають менш 15% внутрішнього ринку, при цьому дана продукція, як правило, імпортується ними із сусідніх країн).

Необхідно обмовитися також і про те, що, за умови здійснення ціноутворення на продукцію ГМК на ринкових принципах, металургійні підприємства в істотній мірі використовують ресурси (газ, електроенергію, паливно-енергетичні ресурси), ціни яких регулюються державою. Зрозуміло, у середньостроковій перспективі це визначає ступінь конкурентоспроможності даного сегменту ринку, і, крім того, дозволяє державі непрямыми методами (через регулювання тарифів на перевезення вугілля, металу залізничним транспортом і природний газ) впливати на відносну конкурентоспроможність металургійних підприємств, що використовують різні види палива й ресурсів. Однак «своєрідність» державного впливу на конкурентоспроможність металургійної галузі й полягає в тому, що собівартість продукції внаслідок подорожчання вартості перерахованих вище складових собівартості металопродукції зростає при явно несприятливій кон'юктурі ринку, що, відповідно, призводить до мультиплікативного падіння конкурентоспроможності продукції міських металовиробників.

Співвідношення потенціалу підприємств чорної металургії України та зовнішньоекономічного середовища (матриця SWOT-аналізу)

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність металургійних підприємств-експортерів. 2. Могутній промисловий потенціал України. 3. Забезпеченість електроенергією. 4. Тривала сталеливарна традиція. 5. Вторинне використання відходів виробництва. 6. Реалізація заходів, спрямованих на зменшення шкідливої дії промислових підприємств на екологію. 7. Наявність наукових розробок світового масштабу в сфері металургії. 8. Сприятливе географічне положення країни: близькість до основних джерел сировини – до родовищ коксівного вугілля і залізорудної сировини, наявність металобрухту. 9. Наявність розвинутої структури залізничного і морського транспорту, близькість до морських портів. 10. Вертикальна інтеграція багатьох компаній підвищує конкурентоспроможність на міжнародному ринку. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність збиткових металургійних підприємств (у тому числі і містоутворюючих) і/або їх низька інвестиційна привабливість. 2. Висока зношеність основних фондів та застарілі технології. 3. Неповне використання промислового потенціалу, необхідність корегування виробничих потужностей. 4. Випереджаюче зростання цін на продукцію та послуги природних монополій, в порівнянні зі збільшенням цін на металопродукцію. 5. Недостатність номенклатури виробів, орієнтованих на маржинальний прибуток. 6. Правове поле та практика ціноутворення на металургійну продукцію. 7. Недостатність структурованої мережевої роботи в області збуту. 8. Високий рівень шкідливих викидів у водний і повітряний басейн. 9. Інноваційні розробки не мають масового впровадження і достатнього фінансування. 10. Недостатня чисельність наукових кадрів. 11. Стандарти якості: ДСТ проти EN, DIN, ASTM і т. д., відсутність сертифікації продукції у відповідності зі світовими вимогами. 12. Низька якість та нестабільність постачань сировини. 13. Різке падіння попиту у зв'язку з економічною кризою. 14. Зовнішній попит переважно на продукцію низького переділу, незначна кількість споживачів продукції високого переділу на внутрішньому ринку.
Можливості (O)	Загрози (T)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Стабільний розвиток економіки України. 2. Інноваційний напрям розвитку промисловості України. 3. Конкурентоспроможні витрати, зниження витратних коефіцієнтів при виробництві металу. 4. Існуючі виробничі потужності. 5. Заміна продукції низького переділу ефективними конструкційними профілями і товстим листом, випуск ексклюзивної продукції, яка буде затребувана при будь-якій кон'юктурі (електротехнічні сталі, автолист та ін.). 6. Каталоги з широкою різноманітністю видів продукції. 7. Молоді та ініціативні професіонали у відділах маркетингу. 8. Надання Україні статусу країни з ринковою економікою, вступ до СОТ. 9. Дистриб'юторська система спільних підприємств за кордоном. 10. Вигідне гео економічне розташування України. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Низький міжнародний рейтинг надійності України для кредитів та інвестицій, слабка інвестиційна привабливість країни. 2. Наявність тіньової економіки. 3. Непідконтрольні чинники витрат: енергетика, транспорт, оподаткування. 4. Сезонність і циклічність, властиві металургійній галузі. 5. «Форс-мажорні» політичні рішення. 6. Посилення конкуренції на світових ринках і її щільність, велика вірогідність появи нових конкурентів і перевищення на світових ринках пропозиції металопродукції над попитом. 7. Протекціонізм з боку країн-металовиробників відносно захисту свого ринку продукції чорної металургії. 8. Високі екологічні вимоги до технології виробництва металопродукції. 9. Переважання в структурі експорту металу сировинної продукції. 10. Дінамізація китайської металургії. 11. Обмеження в міжнародній торгівлі. 12. Імпорт металургійної продукції до України. 13. Значна залежність від експорту.

Слід зазначити, що міською владою м. Донецька вже зроблено деякі кроки щодо вирішення

першочергових завдань по проблемних питаннях міських підприємств, їх підтримки в кризових умовах. Враховуючи наслідки кризових явищ в економіці регіону і країни, органами місцевого самоврядування міста були поставлені найважливіші цілі: не допустити подальшого зниження обсягів виробництва, зберегти досягнуті соціальні стандарти життя населення і працювати в режимі жорстокої економії матеріальних і, перш за все, енергетичних ресурсів. У зв'язку з цим Донецькою міською радою розроблено невідкладні заходи щодо подолання соціальних і економічних наслідків кризи в економіці міста, які увійшли окремим блоком в Програму економічного і соціального розвитку м. Донецька на 2009 рік (далі – Програма) (затверджена рішенням сесії у лютому 2009 р. за № 28/1) [9, с. 39 – 52]. Дані заходи складаються з 5 основних напрямів: звернення у вищестоящі органи; бюджетний блок питань; енергозбереження; залучення інвестицій; соціальний захист. Щодо забезпечення безпеки функціонування містоутворюючих підприємств, зокрема металургійної галузі, Програмою передбачена реалізація наступних заходів, спрямованих на забезпечення стабілізації їх діяльності, основними з яких є: звернення до центральних органів виконавчої влади із законодавчими ініціативами, пов'язаними зі встановленням пільгового тарифу на електроенергію для вугільних, металургійних і машинобудівних підприємств; розробка державної програми підтримки базових галузей промисловості, розвитку внутрішнього ринку споживання металопродукції, стабілізації фінансового ринку, упорядкування цінової політики, виконання бюджетної дисципліни для забезпечення розрахунків центрального бюджету з місцевими по всіх видах міжбюджетних розрахунків (відповідальним виконавцем за цим пунктом виступає Головне економічне управління Донецької міської ради); зниження Державним підприємством "Донецька залізниця" тарифів на вантажні перевезення залізницею для підприємств-виробників металопродукції і введення мораторію на їхнє підвищення; забезпечення районними в м. Донецьку державними податковими інспекціями, спеціалізованою державною податковою інспекцією по роботі з великими платниками податків у м. Донецьку своєчасного відшкодування податку на додану вартість підприємствам-експортерам у повному обсязі (внаслідок невчасного і неповного відшкодування експортерам податку на додану вартість значними залишаються борги бюджету перед підприємствами металургійного виробництва і виробництва готових металевих виробів Донецької області – 1,5 млрд грн, або 58% всієї бюджетній заборгованості в промисловості. В той же час заборгованість металургійних підприємств Донецької області по розрахунках з бюджетом протягом I кварталу 2008 р. зросла в 1,5 рази і станом на 1 квітня 2008 р. склала 0,2 млрд грн (14% заборгованості промислових підприємств по платежах до бюджету) [8, с. 7]); впровадження нульової ставки збору у вигляді цільової надбавки до тарифу на природний газ, який використовується підприємствами гірничо-металургійного комплексу й машинобудування.

Передбачено Програмою також введення цінорегулюючих заходів. Зокрема, заплановано здійснення відділами й управліннями Донецької міської ради, спеціалізованою державною податковою інспекцією по роботі з великими платниками податків у м. Донецьку жорсткого регулювання цін на основні (стратегічні) матеріали, сировину, паливо, які споживаються підприємствами всіх галузей економіки (у тому числі встановлення пільгових цін і тарифів).

При цьому слід зазначити, що для забезпечення економічної безпеки функціонування металургійних підприємств участі органів місцевого самоврядування недостатньо. В даний час господарюючі суб'єкти металургійної галузі потребують підтримки та активного втручання в процеси антикризового регулювання й розробки і реалізації відповідних заходів органів державної влади.

Зокрема, оцінка проблемних аспектів розвитку металургійних підприємств м. Донецька й Донецької області дозволяє сформулювати наступні основні напрямки забезпечення економічної безпеки їхнього функціонування, стабілізації діяльності металургійних підприємств на макrorівні: стабілізація політичної ситуації й гарантія захисту прав власності; залучення прямих іноземних інвестицій і стимулювання розвитку інфраструктури й відповідних компаній у місті й регіоні, які можуть надавати якісні послуги на рівні галузі; забезпечення передбачуваності торгівельної політики із ключовими країнами, на які доводиться основна частка експорту; внесення змін в існуючі будівельні стандарти, їх оновлення з метою підвищення рівня споживання сталі в будівництві (зокрема, використання металокожукцій замість стандартних будівельних матеріалів); скорочення рівня корупції з метою збільшення податкових надходжень, внаслідок чого органи місцевого самоврядування матимуть можливість збільшити внутрішні інвестиції за рахунок власних коштів.

Висновки. Таким чином, представлені слабкі сторони та загрози є найважливішими «вузькими місцями», чинниками, які негативно впливають на економічну безпеку функціонування підприємств чорної металургії. Виконаний аналіз свідчить про те, що зусилля учених-теоретиків в сфері металургії, експертів і аналітиків, практиків-фахівців та керівників металургійних підприємств, а також представників державних органів влади й місцевого самоврядування бажано сконцентрувати на розробці відповідних заходів, спрямованих на запобігання або недопущення негативної дії відмічених чинників, а також на зменшення можливих наслідків від вже діючих. Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком конкретних механізмів й інструментів реалізації кожного з визначених напрямків забезпечення економічної безпеки функціонування металургійних підприємств, а також з вивченням зарубіжного досвіду вирішення відповідних проблем і в цілому особливостей антикризової поведінки металовиробників та оцінкою можливостей його адаптації до умов господарювання вітчизняного металоринку.

Література

1. Стратегия социально-экономического развития города Донецка на период до 2020 года / А.А. Лукьянченко, Г.А. Гришин, А.И. Амоша и др.: Монография / НАН Украины. Ин-т экономики промышленности; Донецкий городской совет. – Донецк, 2008. – 308 с.
2. Лисин В.С. Стратегические ориентиры экономического развития черной металлургии в современных условиях. – М.: Экономика, 2005. – 404 с.
3. Смирнов Ю.А. Анализ чувствительности прибыли металлургических предприятий Украины к изменению конъюнктуры рынка металлопродукции и энергоресурсов // Металлургическая и горнорудная промышленность. – 2007. – № 4. – С. 100 – 102.
4. Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України / Редкол.: Б.М. Данилишин (відп. ред.) та ін. – Черкаси: Брама-Україна, 2007. – 544 с.
5. Формування галузевих ринків України: перехідний період / За ред. В.О. Точиліна. – К.: Фенікс, 2004. – 332 с.
6. Шевелев Л.Н. Мировая черная металлургия 1950 – 2000 гг. (реструктуризация, качество, приватизация). – М.: Машиностроение, 1999. – 214 с.
7. Экономические проблемы черной металлургии Украины: Моногр. / Под общ. ред. С.С. Аптекаря, А.И. Амоши. – Донецк: ДонГУЭТ, 2005. – 383 с.
8. О работе металлургического комплекса – базовой отрасли экономики Донецкой области. Экономический доклад / Государственный комитет статистики Украины, Главное управление статистики в Донецкой области. – Донецк, 2008. – 14 с.
9. Програма економічного і соціального розвитку м. Донецька на 2009 рік. – Донецьк: Донецька міська рада, 2008. – 423 с.

Надійшла 10.05.2009

УДК 31 (058)

М. М. ЗАХАРЧЕНКО, А. І. СКЛАБІНСЬКА

Хмельницький національний університет

АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ УЗАГАЛЬНЕННЯ НА РІВНІ РЕГІОНУ

Використання макроекономічних показників на рівні регіону для аналізу стану його розвитку є актуальним та перспективним. Застосування статистичних методів дослідження підвищує аналітичний рівень явищ та процесів, які вивчаються. Системний підхід у вивченні економіки сприяє виявленню можливих шляхів виходу з кризового становища в країні та її регіонах.

The use of macroeconomic indexes at the level of region for the analysis of its development status is actual and perspective. Application of statistical methods of research promotes the analytical level of the phenomena and processes which are studied. The system approach in the economy study is instrumental in the exposure of possible ways of exit from crisis situation in the country and its regions.

Статистична інформація про кількісну сторону економічних явищ та процесів має вираз в системі економічних показників. Через показники аналізуються варіанти розвитку, розробляються напрямки структурних змін економіки в цілому, окремих її регіонів. Інформація про господарюючі суб'єкти, їх активи, пасиви, господарські операції, що здійснюються на них, впорядковується в системі національних рахунків (СНР) [1].

Відповідно до вимог ринкової економіки з'являються нові показники, змінюється методика розрахунку вже існуючих. Підраховуються найбільш загальні макроскопічні показники, такі як валовий внутрішній продукт (ВВП), обсяги споживання та нагромадження тощо. На регіональному рівні використовується показник валового регіонального продукту (ВРП), який характеризує рівень економічного розвитку регіону.

Статистичні установи в Україні продовжують спостерігати за виробництвом продукції та послуг у найважливіших галузях економіки. Кількість позицій в сучасних умовах значно менша, ніж в умовах планової економіки. Для характеристики стану ринкової економіки особливе значення мають показники, які надає статистика цін. Серед статистичних показників одне з провідних місць займають індекси. Так індекси цін використовуються не тільки для економічного аналізу та проведення різних статистичних розрахунків як дефляторів, але і як інструмент оперативного управління економікою. Прогнозні оцінки індексів цін важливі для складання державного бюджету.

Найважливіші показники регіонального розвитку розраховуються як в цілому по економіці, так і за певною послідовністю в часі. На обласному рівні використовуються показники, які підлягають системному аналізу. В табл. 1 відображена динаміка валового регіонального продукту у Хмельницькій області за 2005 – 2007 роки [2].